

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВНІСТЬ: ЕВОЛЮЦІЯ МОДЕЛЕЙ

Виникнення соціальної держави символізує собою певний етап у розвитку правової державності і громадянського суспільства [8]. Первісно соціальна держава (держава добробуту) трактувалась як держава, головне призначення якої полягає у відновленні соціальної рівності, піднятті рівня життя бідних та знедолених класів до рівня багатих і сильних, сприянні економічному і суспільному прогресу всіх його членів, оскільки розвиток одного індивіда є умовою і наслідком розвитку іншого. Таку трактовку соціальної держави запропонував ще у XIX ст. Лоренц фон Штейн [1]. Акцент на гармонізації рівня життя усіх верств населення країни робиться і в сучасних соціальних державах. Метою вирівнювання рівня життя в сучасних умовах є забезпечення кожній особі гідного рівня життя відповідно до принципів соціальної справедливості та солідарності, адже кожна людина визнається найвищою соціальною цінністю [9].

Утвердження соціальної державності в XX ст. відбувалося з урахуванням національних особливостей, що обумовило виникнення різних її моделей. Під моделлю соціальної держави прийнято розуміти структуру, конфігурацію, поєднання найважливіших інститутів соціального захисту (страхування, соціальна допомога, державне соціальне забезпечення, медична допомога й освіта, а також розміри ресурсів, що спря-

---

¹ Аспірантка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

мовуються на їх функціонування, провідна роль одного з інститутів соціального захисту) та механізм взаємодії з інститутами громадянського суспільства, соціально відповідальним бізнесом [2, с. 22; 8]. І. Кресіна та Н. Хома наводять наступне визначення даної категорії: модель соціальної держави – це певний її образ, який визначає джерела й обсяги фінансування соціальної сфери, пріоритетність певного виду прав людини, ступінь охоплення населення соціальними послугами, якості наданих послуг. Моделі відрізняються насамперед підходами до меж державного втручання, масштабами соціально-забезпечувальної діяльності держави [3, с. 187].

Одними з перших спробували здійснити класифікацію держав загального добробуту Г. Віденський і Ч. Лебо. Вони виділили наступні дві моделі, відмінність між якими полягає у різних масштабах державного втручання в соціально-економічну сферу [4, с. 40]:

– «інституціональна», яка передбачає перерозподіл матеріальних благ на державному рівні. У такій державі реалізація програм соціального добробуту розглядається як природна, узаконена функція сучасного індустріального суспільства, спрямована на надання людині можливості самореалізуватися (дана модель відповідає соціал-демократичному типу соціальної держави);

– «залишкова», яка передбачає надання державної підтримки в разі крайньої необхідності. Така модель передбачає надання державної підтримки особі лише в разі, коли індивідуальні потреби не можуть бути задоволені іншими соціальними інститутами, зокрема сім'єю, громадою, благочинними фондами. Принцип «залишковості соціального добробуту» характеризується ще й тим, що державна підтримка має здійснюватися на короткостроковій основі (лише у критичній ситуації) і припинятися, коли людина або сім'я знову здатні піклуватися про себе самостійно (ця модель відповідає ліберальному типу соціальної держави).

Найбільш поширеною та загальною є класифікація, наведена у звіті Європейської комісії (1995 р.). У звіті зазначається, щов державах-членах ЄС реалізуються чотири основні моделі: континентальна, англосаксонська, скандинавська і південно-європейська [5]:

– континентальна модель (модель Бісмарка) передбачає жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. В основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, соціальні видатки фінансуються переважно за рахунок страхових

внесків роботодавців і застрахованих працівників. Таким чином ця модель передбачає реалізацію правила еквівалентності, коли розмір страхових виплат визначається насамперед розміром страхових внесків. Соціальна допомога індивідам та сім'ям зі слабкими можливостями до активної трудової діяльності надається відповідно до принципу солідарності;

– англосаксонська модель (модель Беверіджа) виходить із того, що будь-який індивід, незалежно від приналежності до активного населення, має право на мінімальний захист у випадках хвороби, старості чи іншої причини скорочення доходів. В рамках цієї моделі реалізується принцип національної солідарності, зміст якого виводиться з концепції розподільної справедливості. Зазвичай над системою «національної солідарності» надбудовуються додаткові «поверхи» колективного професійного (та/або міжпрофесійного) або індивідуального характеру, що дає нові підстави для варіювання моделей;

– скандинавська (північна) модель. Необхідною попередньою умовою її функціонування є високоорганізоване громадянське суспільство, побудоване на основі відданості принципам інституційного суспільства добробуту;

– південно-європейська (середземноморська) модель. Доцільність її виокремлення доводить М. Феррера. У країнах Середземномор'я системи соціального захисту були створені або вдосконалені лише протягом останніх десятиліть. Цю модель можна інтерпретувати як таку, що розвивається, перехідну. Західні дослідники відзначають її «рудиментарність», асиметричність структури соціальних видатків. Як правило, рівень соціальної захищеності відносно низький, а завдання соціального захисту часто розглядається як справа родичів і сім'ї.

Аналогічний поділ на чотири моделі соціальної держави можна зустріти у працях А. Сапіро [6, с. 621].

В юридичній літературі можна зустріти й інші підходи до класифікації моделей соціальної політики країн Європи. Так, виділяють скандинавську (шведську) модель, яка бере за основу принцип загального охоплення; корпоративістську (континентальну) модель, яка ґрунтується на схемах страхування, що співвідносяться із зайнятістю; ліберальну модель, що заснована на британській соціальній політиці; південно-європейську (середземноморську), існування якої базується на пріоритетній ролі сім'ї. Відрізняються ці моделі одна від одної тим, хто буде нести

відповідальність за соціальний захист особи в соціальній державі – це індивід, сім'я, держава або ринок.

Необхідно зазначити, що на сьогодні на практиці дедалі складніше чітко розмежовувати національні моделі соціальної держави. В сучасних умовах спостерігається рух західних держав від власне ліберальних цінностей до соціального, гуманізованого лібералізму (захищеність завдяки соціальному страхуванню) і далі – до забезпечення рівних соціальних можливостей та добробуту для всіх [7, с. 267; 12]. Попри це на сьогодні не існує єдиної уніфікованої моделі соціальної держави, оскільки кожна окрема модель має свої історичні підстави, культурні особливості та принципи, якими вона оперує. Кожна модель є у своєму роді неповторною, однак, у зв'язку із плином часу та розвитком суспільства, з'являються і змішані моделі, яким притаманні риси тієї чи іншої моделі. Така модернізація моделей соціальної держави пов'язана із демографічними та глобалізаційними викликами сьогодення.

В епоху глобалізації та регіональної інтеграції змінюється роль держави як гаранта соціальної, політичної та макроекономічної стабільності, надання допомоги найбільш вразливим групам населення, захисту від насильства і злочинності, захисту довкілля. Отже, відмовлятися від подальшої реалізації тієї чи іншої моделі соціальної держави неприпустимо.

Формування національної моделі соціальної держави в сучасних умовах ускладнюється демографічними проблемами, втратою цінностей знань і праці, глибоким соціальним розшаруванням, високою поляризацією доходів тощо. Держава все частіше зосереджує свої зусилля не на проведенні активної соціальної політики, що передбачає створення умов для продуктивної праці, а на пасивній, обмежуючись матеріальною підтримкою малозабезпечених. Перспективною можна вважати модель держави, яка «активізує», в якій по-новому розподіляється відповідальність між державою, суспільством і громадянами, позаяк зростає роль особистої відповідальності особи за свій добробут. Завданням такої моделі є активне інвестування в людину, її потенціал; створення умов для саморозвитку особи, насамперед через трудову активність; попередження соціальних негараздів, а не їх пом'якшення.

В державах, які прагнуть набути членства в Європейському Союзі, зокрема Україні, необхідне впровадження у соціальній сфері європейських принципів ефективного урядування через взаємодопомогу, соціальну

координацію, використання інформаційно-комунікаційних технологій для залучення максимальної кількості соціальних акторів до процесу вироблення та реалізації політико-управлінських рішень у соціальній сфері. Роль соціальної держави у житті сучасного суспільства має переосмислюватися з урахуванням глобалізаційних тенденцій, нових способів комунікації, що значно розширює можливості участі громадян у процесі прийняття рішень із важливих соціальних питань. Причиною цього є те, що соціальна держава в епоху глобалізації має виступити гарантом соціальної стабільності для людей [3, с. 191, 193–194; 10]. Моделі соціальної держави модернізуються в умовах європейської інтеграції, відіграючи важливу роль при конструюванні Європейської соціальної моделі в рамках ЄС [11].

Список використаних джерел:

1. Яковюк І. В. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. №4. С. 82–92.
2. Хома Н. М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід : автореф дис. ... д. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2013. 32 с.
3. Кресіна І. О., Хома Н. М. Моделі соціальної держави: модернізуючий вплив глобалізації. *Публічне право*. 2015. N 1. С. 185–196.
4. Чернега А. П. Етапи формування та моделі соціальної держави. *Часопис Київського університету права*. 2010. N 4. С. 37–41.
5. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: http://ec.europa.eu/index_en.htm (дата звернення: 26.09.2019).
6. Хома Н. М. Типологія моделей соціальної держави: аналіз основних підходів. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 618–623.
7. Сковронський Д. М. Сучасні моделі соціальної держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць*. 2016. №850. С. 264–271.
8. Яковюк І. В. Соціальна і правова держава: співвідношення понять. *Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр.* Харків : Право, 2001. №1. С. 99–105.
9. Яковюк І. В. Про обсяг поняття «соціальна держава» (на основі порівняльного аналізу моделей ФРН і України). *Право України*. 1998. №11. С. 26–28.
10. Яковюк І. В. Реалізація соціальної функції держави в умовах європейської інтеграції. *Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр.* Харків : Право, 2004. №7. С. 40–48.
11. Окладна М. Г., Яковюк І. В. Соціальна політика Європейського Союзу: становлення і розвиток. Харків : ТОВ «Оберіг», 2016. 40 с. (Серія «Наукові доповіді», вип. 19).

12. Яковюк І. В. Розвиток концепції соціально-економічних прав як передумова формування соціальної держави. *Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій.* Харків : Нац. юрид. акад. України, 1998. Вип. 35. С. 22–27.

Науковий керівник: *Яковюк І. В.*, д.ю.н., професор, завідувач кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого